

תורה שבע"פ ובירורי הלכה

ד"ר נסים אליקים

עניינים בתלמוד שלא הובאו כסדרם הכרונולוגי או שלא כסדר הכתובים במקרא

מבוא

אמנם בהרבה רשימות של עניינים או של שמות מקראיים שהובאו בתלמוד הבבלי והירושלמי בזה אחר זה, באים הדברים על פי הסדר הכרונולוגי או כסדרם בכתובים¹, אך נמצאו גם רשימות אירועים, עניינים או רשימות פסוקים שלא הובאו כסדרם. על אלה האחרונים נדון במאמרנו. ננסה להבין פשר תופעה זו ונעמוד על הקווים המנחים של העורך/ים או של בעלי המאמרים ההם.

פרקי מאמרנו ידונו ב:

- א. גירסאות חלוקות בסדר הפריטים של אותו מאמר תלמודי.
- ב. התלמוד עצמו מתייחס לאי הסדר הכרונולוגי ברשימה.
- ג. רשימי ותוספות מתייחסים לאי הסדר הכרונולוגי ברשימות התלמודיות.
- ד. הקונטקסט, גורם לאי הסדר ברשימה.
- ה. אי הסדר נובע ממחלוקת באשר לזמנו של החרג.
- ו. סדר הפריטים ברשימה נקבע עפ"י עקרונות מיתודיים:
  1. הסדר בא לפי קבוצות שיוך, בעלות מכנה משותף.
  2. הסדר בא עפ"י הדרגתיות מסויימת.
  3. הסדר בא עפ"י עקרונות למידה תבניתיים.

1. מגילה יא: אחאב, נבוכדנצר ואחשורש; שם שם: שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה ואסתר; שם טו ע"א: שרה, רחב, אביגיל ואסתר; תענית יט: משה, יהושע ונקדימון בן גוריון; תענית כז: משה, שמואל, דוד; סנה' צ ע"א: מלכים; ירבעם, אחאב ומנשה; והדיוטות: בלעם, דואג, אחיתופל ונחזי; שבת נה-נו: ראובן, בני עלי, בני שמואל, דוד, שלמה; פסחים ק"ט ע"א: יוסף, שישק, זרח הכושי, אסא, בני עמון; יהושפט, סנחריב, חזקיה, כשדים, פרסיים, יוונים, רומיים; פסחים ק"ט ע"ב: אברהם, יצחק, יעקב, משה, יהושע, דוד; נדרים לח: משה, שמואל, עמוס ויונה; סנה' צה: אליעזר, יעקב ואבישי; סנה' קא: קין, עשו ומנשה. סנה' קג: אחז, מנשה, אמון, יהויקים וצדקיהו. מגילה טו ע"א: רחב, יעל ואביגיל. וכך גם במדרשים: פסידר"כ שובה, פסקה כה: קין, אחאב, אנשי ענתות, אנשי נינה ומנשה; ויק"ר כב כה: עשו, פרעה, המן ונוג ומנוג ועוד...

א. גירסאות חלוקות בסדר הפריטים של אותו מאמר תלמודי

כאשר אנו מעמתים מאמר מסוים הבא במקורות שונים ובסדר שונה של הפריטים שבו, אם בעל המאמר זהה בגירסאות השונות הרי שמשפט הבכורה יהיה לזה שהסדר בו כתיקונו, אך אם שונים הם בעלי אותו מאמר, גם אז נבקר את זה שפרטיו באים בו כסדרם, ונניח שהאחר ציטט דבריו בע"פ באופן אסוציאטיבי מבלי לתת דעתו על סדר הפריטים, או שאי הסדר אצלו מכוון ויש לו הסבר, כפי שנראה לקמן:

גירסאות חלוקות - העדפת הגירסא השומרת על הסדר

1. ברכות נז ע"ב:

"תננו רבנן... שלשה נביאים הם: הרואה שלשה פלכים יצפה לגאולה, יחזקאל - יצפה לחכמה, ישעיה - יצפה לנחמה, ירמיה ידאג מן הפורענות".

על מקור זה קשה בשתים:

(א) פתח ב"שלשה נביאים הם" ומנה ארבעה!

(ב) יחזקאל הנביא אחרון הוא ביחס לאחרים שנמנו כאן ולמה קדם לישעיה ולירמיה?

שאלות אלו בטלות עפ"י הנוסח האחר של מאמר זה באבות דרי נתן, נוסחא

א':

"ג' נביאים הם: הרואה ספר פלכים בחלום - יצפה לגדולה ולעשירות, ישעיה - יצפה לנחמה, ירמיה ידאג מן הפורענות".²

ובאבות דרי נתן, נוסחא ב':

"ג' ספרי נביאים הם: הרואה עצמו קורא בחלום בספר ישעיה - יצפה לישועה, בספר פלכים - יצפה לעלכות, בירמיה - ידאג מן הפורענות".³

מקור זה בנוסח ב' לא בהכרח סותר את הסדר הכרונולוגי שהרי ישעיה הנביא חי בתקופת מלכי יהודה: עוזיה, יותם, אחז וחזקיהו, עליהם מסופר בספר מלכים וקדם לירמיהו.

כאמור, נוסחא א' באבדר"ן הינה עפ"י הסדר, ואילו ברשימה המובאת במס' ברכות ספר יחזקאל, נתוסף ואינו במקור.⁴

2. אבדר"ן, נוסחא א', פרק מ', וינא תרמיז, עמ' 128 טור א'.

3. אבדר"ן, נוסחא ב', פרק מ"ו, וינא, תרמוז, עמ' 128 טור ב'.

4. וכך הוער בשולי דף הגמרא בברכות: "באבדר"ן פרק מ' ליתא, ובוה אתי שפיר: 'שלשה נביאים'".

2. מגילה טו ע"א

"תנו רבנן. ארבע נשים יפיפיות היו בעולם: שרה ואביגיל, רחב ואסתר"
 ונשאלת השאלה: הלא רחב קדמה לאביגיל, ולמה לא נמנו כסדרן?⁵
 מקור זה הובא בגירסא אחרת בעין יעקב וז"ל:
 "תנו רבנן. ארבע נשים יפיפיות היו בעולם, ואלו הן: שרה, רחב, אביגיל ואסתר".

3. מגילה יא ע"א

התלמוד במסי מגילה מביא רשימה של חכמים שפתחו דרשותיהם בהקשר למגילת אסתר במובאות של פסוקים מהתנ"ך, בין "פתיחות" אלו הובאה פתיחתו של שמואל וז"ל:

"ושמואל אפר: 'לא מאסתים ולא געלתים לכלתם' (ויקרא כ"ו פד). לא מאסתים – בימי יוונים, 'ולא געלתים' – בימי אספסינוס, 'לכלתם' – בימי המן, 'להפר בריתי אתם' – בימי רומיים, 'כי אני ד' אלהיהם' – בימי גוג ומגוג.

בפתנתא תנא: 'לא מאסתים' – בימי כשדים שהעפדתי להם דניאל חנניה וישאל ועזריה 'ולא געלתים' – בימי יוונים שהעפדתי להם שבעון הצדיק וחשפונאי ובניו ופתתיה כהן גדול, 'לכלתם' – בימי המן שהעפדתי להם פרדכי ואסתר, 'להפר בריתי אתם' – בימי פרסיים שהעפדתי להם של בית רבי וחכמי דורות, 'כי אני ה' אלהיהם' – לעתיד לבא, שאין כל אופה ולישון יכולה לשלוט בהם".

בשני פתיחות אלו, דרשת איברי הפסוק אינה זהה, כך:

מתניתא	שמואל	אברי הפסוק
בימי כשדים	בימי יוונים	לא מאסתים
בימי יוונים	בימי אספסינוס	ולא געלתים
בימי המן	בימי המן	לכלתם
בימי פרסיים ⁶	בימי רומיים	להפר בריתי אתם
לעתיד לבוא	בימי גוג ומגוג	כי אני ה' אלקיהם

לפי שתי הפתיחות הללו, אין הסדר הכרונולוגי נשמר בהן, שהרי הסדר לפתיחת דברי שמואל צריך להיות: המן, יוונים, אספסינוס, רומיים, גוג ומגוג, ועפ"י המתניתא הסדר צריך להיות: כשדים, פרסיים, המן, יוונים, ולעתיד לבא! וכך הקשה המהרש"א: "לא מאסתים... אין זה כסדר הגלויות ושעבוד המלכויות, דימי המן קדמי טובא!".

5. ואולי סדרן נובע מכך ששרה ואביגיל לא היה בערן ולא בכל שלב מחייהם קשר של אישות לגויים ואילו רחב ואסתר, האחת תחילתה גויה, ואסתר נישאה לגוי.

6. כנראה צ"ל "רומיים" ומטעמי צנזורה נכתב "פרסיים".

אמנם האבר בפסוק "לכלתם" מתאים יותר לתקופת המן שביקש "להשמיד להרוג ולאבד"... אך כאמור יש עוד בעיות גם לגבי פריטים אחרים בפתירות אלו. המהרש"א מעיר שאמנם לפי "גירסת הילקוט" חשיב להו לשעבוד ארבעת מלכויות כסידורן "לא מאסתים - בימי כשדים... לא געלתים - בימי מדי, לכלתם - בימי יוונים... להפר בריתי איתם - בימי רומיים", והאבר האחרון "כי אני ה' אלהיהם" מתייחס לעתיד לבא⁸.

גירסה אחרת בשם שמואל הדורשת את אברי הפסוק עפ"י סדר כרונולוגי מצויה גם בפתירתא דאסתר רבה, כך: בבל, מדי, יוון, מלכות הרשעה (רומי) ולעתיד לבא.

בסכמנו גירסאות אלו ואחרות⁹, נמצא שיש גירסאות הדורשות את אברי הפסוק עפ"י סדר כרונולוגי (מדרש רבה, ילק"ש), ויש מקורות שהסדר לא נשמר בהם (מגילה יא, ספרא בחוקותי, ח).

גירסאות מחולקות ויש טעם לסדר החריג

בדוגמאות דהלן, נציין גירסאות חלוקות כאשר יש השומרות על הסדר הכרונולוגי ויש שאין עושות כך, אלא שהחורגות מהסדר ניתן למצוא להן הסבר בשל סיבות מיתודיות:

1. ירושלמי, ברכות סד ע"ב

"אפר רב הונא: בשלושה מקומות יצא החזק שלא בפסקל ובקש להחריב את העולם כולו. אחת בימי יונה, ואחת בימי אליהו, ואחת בימי איוב. בימי יונה - 'זה' הטיל רוח גדולה', בימי יואב - 'והנה רוח גדולה באה פעבר הפדבר וגו'. בימי אליהו פניין? 'והנה ה' עובר ורוח גדולה חזק ופפרק הרים...!"

מקור זה מוקשה בשתיים:

- א. במאמר הסדר הוא: יונה, אליהו ואיוב והרי אליהו קודם ליונה, כי אליהו היה בימי אחאב ואילו יונה היה בימי ירבעם בן יואש!
- ב. הסדר בפתירת המאמר, כאמור הוא: יונה אליהו ואיוב בהמשך המאמר, הסדר הוא יונה, איוב ואליהו!!

נעיר כי באשר לזמנו של איוב, ישנן דעות רבות בתלמוד, במסי בבא בתרא טו: בימי משה, בימי מרגלים, לא היה ולא נבדא, מעולי הגולה, בימי שפוט השופטים, בימי אחשורוש, בימי מלכות שבא, בימי כשדים, בימי יעקב אבינו ואף נשא את דינה בת יעקב. לפי"ז שיבצו של איוב מתאים לכל סדר כרונולוגי. נותרה איפא בעיית קדימתו של יונה לאליהו.

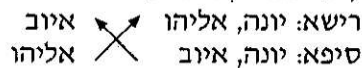
7. ילק"ש, ויקרא כ"ו, רמז תרע"ה.

8. וראה דברי המהרש"א למגילה יא ע"א שם מעיר עוד כמה הערות לגבי פתיחות אלו.

9. לגירסאות אחרות, ראה מדרש פנים אחרים, נסח א', פרק א', וכן: בתי מדרשות חלק א' - הלום מרדכי ותפילת אסתר, וכן: ספרא, בחוקותי, פרק ח.

אכן מצאנו גירסא אחרת של מקור זה ובה קודם אליהו ליונה, בקוה"ר א,ו:
 יאפר רב הונא: בג' פקופות יצא הרוח שלא בפשקל... אחת בימי איוב, ואחת בימי אליהו,
 ואחת בימי יונה...¹⁰, בכך, יכולנו להסיק שהסדר בירושלמי לברכות אינו תקין ויש
 להגיה עפ"י הגירסה בקוה"ר, אך יתכן שהסדר בירושלמי מבסס עפ"י הדרגתיות
 ביחס לפגיעה הישירה של הרוח בשלושת האישים המוזכרים: יונה הוא הנפגע
 הישיר של הרוח, אשר בגללה הטילוהו המלחים אל הים ונבלע במעי הדגה.
 אליהו בהיותו בחורב במערה, הרגיש ושמע בעצמו את עוצמת הרוח העוברת
 לפניו: "ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים" (מל"א י"ט יא) ואילו איוב,
 הרוח לא פגעה בו ישירות ואף לא חש אותה כאלהו אלא המבשר הודיעו על
 מות בניו ובנותיו בעטיה של הרוח.

נותר עתה לברר מדוע השתנה הסדר בין הרישא לסיפא בירושלמי כפי שהובא
 לעיל? נראה שגם כאן עריכה מיתודית ע"ד הכיאזמוס¹¹ גרמה לשינוי הסדר, כך:

דוגמא למבנה כיאסטי כזה, בה הכיאזמוס נוגע לשני פריטים מתוך השלושה
 או לשניים מתוך הארבעה נמצא בדוגמאות הבאות:

א. ברכות י"ט ע"א:

"...המזלזל בנטילת ידים, והמספר אחר פטתן של תלמידי חכמים, והפגיס
 דעתו כלפי מעלה, המספר אחר פטתן של תלמידי חכמים פאי היא?...
 בנטילת ידים פאי היא?... הפגיס דעתו כלפי מעלה פאי היא?..."

הסדר ברישא   **בפירוט ובהוכחה**

1. המזלזל בנטילת ידים	→	2. המספר אחר פטתן...
2. המספר אחר פטתן...	→	1. המזלזל בנטילת ידים
3. המגיס דעתו....	→	3. המגיס דעתו כלפי מעלה

ב. בכורים פ"ב, משניות ה, יא

"כ"י יש בו דרכים שווה לחיה, ויש בו דרכים שווה לבהמה, ויש בו דרכים
 שווה לחיה ולבהמה, ויש בו דרכים שאינן שווה לא לחיה ולא לבהמה,
 כיצד שווה לחיה? (פסנה ט'). כיצד שווה לבהמה? (פסנה י'), כיצד אינן
 שווה לא לחיה ולא לבהמה? (פסנה יא), ושאר כל הדרכים שווה לחיה
 ולבהמה. (פסנה יא).

הסדר ברישא   **הסדר בפירוט ובהוכחה**

1. שוה לחיה	→	1. שוה לחיה
2. שוה לבהמה	→	2. שוה לבהמה
3. שוה לחיה ולבהמה	→	4. אינו שוה לא לחיה ולא לבהמה
4. אינו שוה לא לחיה ולא לבהמה	→	3. שוה לחיה ולבהמה

10. גירסאות אחרות, ראה: ב"ר כ"ד, ד; ויק"ר ט"ו א; מדרש זוטא, קוהלת, פרשה א'; ילק"ש
 מלכים א', יט, רמז ר"יט.

11. בהשאירו את יונה במקומו והכיאזמוס הוא בין אליהו ואיוב ע"ד מה שהתלמוד אומר:
 "מההוא דסליק, ההוא מפרש ברישא". ראה: נזיר ב ע"א-ע"ב וכן נדרים ג ע"א.

2. סנהדרין צג ע"א-ע"ב

"ותאפר שיש השעורים האלה נתן לי. באי שיש השעורים? אוליכא שיש שעורים פבש, וכי דרכו של בועז לתת פתנה שיש שעורים?! אלא שיש סאין, וכי דרכה של אשה ליטול שיש סאין?! אלא רבו רבו לה שעתידין ששה בניס לצאת פתנה שפתברכין בשש ברכות, ואלו הן: דוד ופשיח, דניאל, חנניה, פישאל, ועזריה".

ויש לתמוה, מדוע הקדים משיח שהוא עתיד לבא לפני דניאל חנניה מישראל ועזריה?

בגירסה אחרת ברות רבה פרשה ז, ב, מצאנו ששה בניס שיצאו ממנה לפי סדרם הכרונולוגי אך בצורת מנייה אחרת:
 "א"ר יהודה בר סיבון: בזכות "זיכר שיש שעורים וישת לה" (רות ג טו), זכה ועפדו פתנה ששה צדיקים וכל אחד ואחד בהן שיש עדות: דוד, חזקיהו, יאשיהו, חנניה, פישאל ועזריה ודניאל¹², וכלך הפשיח". הסדר הכרונולוגי: 1. דוד, 2. חזקיהו, 3. יאשיהו, 4. חנניה מישראל ועזריה שנחשבו לאחד, 5. דניאל, 6. משיח. אך ניתן ליישב את גירסתנו במסי סנהדרין בכך שהצמיד את המשיח לדוד כקבוצת שיוך אחת של מלכות דוד ומלכות משיח בן דוד¹³.

3. יבמות סב ע"א

"תניא. שלשה דברים עשה עשה פדעתו והסכיפה דעתו לדעת הפקום: פירש מן האשה, ושבר הלוחות, והוסיף יום אחד".

שלושת הפרטים המנויים בברייתא זו קשורים למתן תורה בסיני.

א. פירש מן האשה כמו כל בני ישראל שנצטוו "אל תגשו אל אשה" (שמות י"ט טו) וכשבני ישראל שבו אל אהליהם ולנשותיהם המשיך משה לפרוש מאשתו כי הוא "מייוחד לדיבור בכל שעה ושעה".

ב. שבר את הלוחות "וישבר אותם תחת ההר" (שמות ל"ב יט).

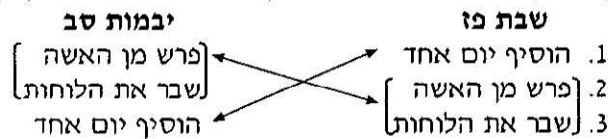
ג. הוסיף יום אחד - פרש רש"י: הקב"ה אמר לו: "וקדשתם היום ומחר", והוא אמר: "היו נכונים לשלושת ימים".

מן הראוי היה לכתוב שלושת הדברים הללו לפי סדרם: הוסיף יום אחד, פרש מן האשה ורק אח"כ שיבור הלוחות, שהרי שני הפרטים הראשונים היו לפני מתן תורה והאחרון היה לאחר רדתו מן ההר?

12. למה לא הקדים דניאל לפני חביריו חנניה מישראל ועזריה כפי שהובא בדניאל פרק א' וכן בחז"ל כמו במגילה י"א ע"א? תשובה לכך נימצא במסי מגילה טו ע"א שדניאל האריך ימים אחרי חביריו ואף זוהה כ"התד"ן מהמגילה.

13. גירסאות אחרות בסדרים אחרים, ראה: מדרש זוטא, רות פרשה ג' ושם הסדר: דוד, דניאל, משיח, חנניה, מישראל ועזריה.
 מדרש אבא גריון, פרשה א': שלמה, יאשיה, דניאל חנניה מישראל ועזריה.

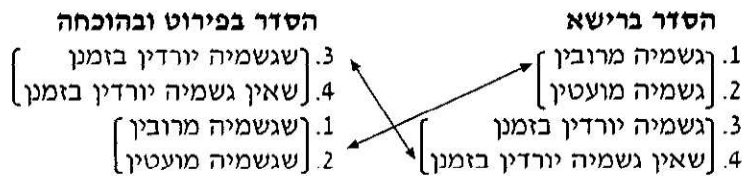
אמנם כן, מצאנו גירסא אחרת של אותה ברייתא במס' שבת פז ע"א והסדר בה כתיקו: "דתנא. שלישה דבריש עשה עשה עדעתו והסכים הקב"ה עמו: הוסיף יום אחד עדעתו ופרש מן האשה ושבר את הלוחות"¹⁴.
 אולי לגירסה במס' יבמות ניתן ליישב את סדרה עפ"י הכלל המיתודי - דידקטי שקבעו חז"ל: "מההוא דסליק, ההוא פפרש ברישא"¹⁵, כך:

תבניות נוספות לכיאזמוסים תלמודיים

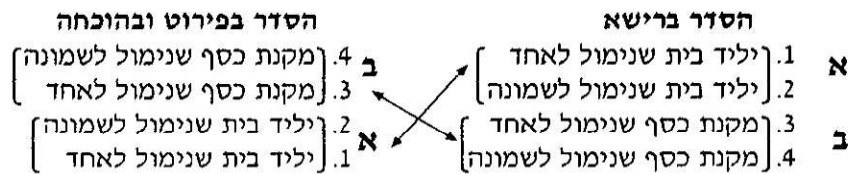
א. תענית יט ע"ב

"יש שנה שגשפיה פרובין, ויש גשפיה פועטין, יש שנה שגשפיה יורדין בזמנן, ויש שנה שאין גשפיה יורדין בזמנן. שנה שגשפיה יורדין בזמנן... שנה שאין גשפיה יורדין בזמנן... שנה שגשפיה פרובין... שנה שגשפיה פועטין..."

ב. שבת קלה ע"ב

"יש יליד בית שנימול לאחד, ויש יליד בית שנימול לשמונה, יש מקנת כסף שנימול לאחד ויש מקנת כסף שנימול לשמונה. יש מקנת כסף שנימול לאחד ויש מקנת כסף שנימול לשמונה, כיצד?... ויש יליד בית שנימול לשמונה כיצד?... זהו יליד בית שנימול לאחד."

14. גם הילק"ש לשמ' י"ט, רמז רע"ח הביא הדברים כסדרן כמו במס' שבת אמנם בילק"ש לשמ' ל"ב, רמז שצ"ג הסדר הוא: שבר הלוחות, פרש מן האשה, והוסיף יום אחד, כי שם בשיבור הלוחות עסקינן ולכן הקדים פרט זה ובאבות דרבי נתן פ"ב מנה: הוסיף יום אחד, שבר הלוחות, פירש מן אוהל מועד ופירש מן האשה.
 15. הגמ' בנדרים ב ע"ב ניסתה להסביר את תופעת הכיאזמוס "מההוא דסליק, ההוא מפרש ברישא" באמרה: "הלין, משום דאוושא ליה - מפרש ההוא דפתח ברישא, בשני פירושים

הכיאזמוס אינו רק בין כל זוג של אותו נושא אלא גם בין שני הפרטים בכל

זוג:

ג. בכורים א, א:

יש פביאין ביכורים וקורין, פביאין ולא קורין ויש שאינן פביאין. ואלו שאינן פביאין... (פשינות א-ג), אלו פביאין ולא קורין... (פשינות ד-ט). ואלו פביאין וקורין... (פשינה י').

הסדר בפירוט ובהוכחה

3. אינן מביאין
2. מביאין ולא קורין
1. מביאין וקורין

הסדר ברישא

1. מביאין וקורין
2. מביאין ולא קורין
3. אינן מביאין

הפירוט כאן מהסוף להתחלה לפי סדר.

התלמוד עצמו מתייחס לאי הסדר הכרונולוגי ברשימה

1. ברכות יג ע"א

"אפר ר' יהושע בן קרחה: לכה קדמה פרשת שפע ל'והיה אם שפע'?"
 כדי שיקבל עליו עול פלכות שפיע תחלה ואח"כ מקבל עליו עול פצונות
 'והיה אם שפע' ל'ויאפר' - ש'והיה אם שפע' נהג בין ביום ובין בלילה,
 'ויאפר' אינו נהג אלא ביום בלבד".

קריאת שמע הנאמרת בשחרית וערבית, כוללת שלוש פרשיות שחז"ל סידרום שלא לפי סדרן בתורה: "שמע" - דברים ו' ד-ט

"והיה אם שמע" - דברים י"א, יג-כא
 "ויאמר" - במדבר ט"ו, לו-מא

והתלמוד עצמו שואל לפשר סדר זה שאינו כסדר הבא בתורה ועונה שיש הגיון, בכך שיש הדרגתיות בסדר שקבעו חז"ל: "שמע" - קבלת עול מלכות שמים, דהיינו מציאות ה' ויחודו "והיה אם שמוע" - קבלת עול מצוות בין ביום ובין בלילה, וכמו שפירש רש"י: "דמשתני בתלמוד תורה, דכתיב: "ולמדתם אותם את בניכם", יש כאן אמונה בתורה מן השמים שיש ללמדה ביום ובלילה. "ויאמר" - כוללת מצוות ציצית שמצותה רק ביום שיש אפשרות ראייה טבעית - "וראיתם אותו" כמו"כ נרמז הגמול, שכר ועונש: "אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים".

המהרש"א מעיר שאמנם פרשת "שמע" קדמה ל'והיה אם שמע" גם בתורה ולכאורה מה לנו לדרוש למה קדמה "שמע" ל'והיה אם שמע"? אלא שסלקא דעתך אמינא "והיה" שכתוב בלשון רבים עדיף על "שמע" דכתיב בלשון יחיד,

עיי' שם, רש"י והרא"ש אך בגלל קשיים נוספים מסכמת הגמרא: אלא לאו דוקא זימנין מפרש ההוא דפתח ברישא, זימנין דסליק מפרש ברישא".

כי בקשת רחמים בלשון רבים עדיפא, וקאמר דאפילו הכי עול מלכות שמים ודאי קדמה לעול מצוות, אך פרשיות "והיה" וכן "ויאמר" ששניהן עוסקות בעול מצוות למה לא סידרום לפי סדרן בתורה? וענו שזאת יש בה מצוה שנוהגת בין ביום ובין בלילה ואילו "ויאמר" כוללת רק מצות יום - ציצית¹⁶.

דירוג אחר הובא שם בברייתא בדף יד ע"ב: "כדין הוא שתקדם 'שפע' ל'זהיה אם שפע' - שזה ללמוד וללמד ולעשות, 'זהיה אם שפע' ל'ויאמר' שזה יש בה ללמד ולעשות, 'ויאמר' - אין בה אלא לעשות בלבד".

מעניין הסברו של הרמב"ם לסדר הפרשיות בקריאת שמע המבוסס גם הוא על הדרגתיות: "ומקדימין לקרות פרשת שמע מפני שיש בה יחוד השם ואהבתו ותלמודו שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו, ואחריה 'זהיה אם שפע' - מפני שיש בה ציווי על שאר כל המצוות, ואח"כ פרשת ציצית שגם היא יש בה ציווי זכירת כל המצוות"¹⁷.

2. תענית טו ע"א

בסדר התעניות שקבעו חז"ל בעטיה של עצירת גשמים, אומרת המשנה במס' תענית שיש להתפלל עשרים וארבע ברכות בעמידה שמונה-עשרה שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש. השש הנוספות הן בנוסף להרחבה שיש בברכת "ראה נא בעינינו". ולכל אחת מאלה השבע יש חתימה מיוחדת:

(1) "על הראשונה" ("ראה נא בעינינו" הוא אומר: מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם... ברוך אתה ה' גואל ישראל.

(2) על השניה (זכרונות) הוא אומר: מי שענה את אבותינו על ים סוף... בא"י זוכר הנשכחות.

(3) על השלישית (שופרות) הוא אומר: מי שענה את יהושע בגלגל... בא"י שומע תרועה.

(4) על הרביעית ("אל ה' בצרתה ליי") הוא אומר: מי שענה את שמואל במצפה... בא"י שומע צעקה.

(5) על החמישית ("אשא עיני אל ההרים") הוא אומר: מי שענה את אליהו בהר הכרמל... בא"י שומע תפלה.

(6) על השישית ("ממעמקים קראתיך ה'") הוא אומר: מי שענה את יונה במעי הדגה... בא"י העונה בעת צרה.

(7) על השביעית ("תפלה לעני כי יעטוף") הוא אומר: מי שענה את דוד ואת שלמה בנו בירושלים... בא"י המרחם על הארץ.

16. ראה תוספות בברכות יד ע"ב, ד"ה: "למה קדמה".

17. ראה "כסף משנה", מנושאי כליו של הרמב"ם, בהלכות ק"ש פ"א, ה"ב.

במבט פשוט נוכחים לדעת שְׁשֵׁשׁ הברכות הראשונה סדורות עפ"י סדרן הכרונולוגי אך "דוד ושלמה בנו בירושלים", למה סגרו את הרשימה ולא קדמו לפני אליהו בהר הכרמל?

הגמרא מצמצמת את שאלתה לקדימות יונה לדוד ושלמה: "עכדי יונה בתוך דוד ושלמה הנה, פאי טעמא פקדיס ליה ברישא? עשוס דבעי לפיחותם פרוס על הארץ". כלומר, דוד ושלמה הרי קדמו ליונה שהיה בימי אמציה (סדר עולם) ולמה קדם לדוד ושלמה? אלא מכיון שדוד ושלמה התפללו על הארץ שזהו מוקד התפלה בתעניות אלו, לכן חותמים בהם. כמוכ' הם בנו את המקדש שבזכות הקרבת הקורבנות בו נוונים ישראל והעולם.

שאלת התלמוד לקדימות יונה לפני דוד ושלמה ולא לפני אליהו, אינה משנה את אותו טעם שהובא בגמרא, אלא שאלה היא למה באמת לא שאלה על קדימות אליהו ויונה לפני דוד ושלמה? בגירסא אחרת המובאת בירושלמי לתענית פרק ב הלכה ט (יא ע"א) אכן השאלה היא למה הוקדמו אליהו ויונה לדוד ושלמה.

ב. רש"י ותוספות מתיחסים לאי הסדר הכרונולוגי ברשימות התלמודיות

1. בבא בתרא צא ע"א

"ואמר רב חנן בר אבא אמר רב: אמיה דאברהם - אמתלאי בת כרנבו, אמיה דהמן - אמתלאי בת עורבת, וסימנך: טמא טמא טהור טהור, אמיה דדוד - נְצַבְתָּ בת עֲדָאֵל שמה, ואמיה דשמשון - צָלְפֹנִית ואחתיה נְשִׁיין".

ומאליה צפה השאלה על אי הסדר הכרונולוגי כאן, וצריך היה לכתוב כך: אמיה דאברהם, אמיה דשמשון, אמיה דדוד ורק לבסוף אמיה דהמן. על שאלה זו עונה רש"י: "אמיה דאברהם וכו'. לפי שאמותן של יצחק ויעקב הוזכרו, צריך לנו לידע שם אס אברהם. ואגב גררא נקט אמיה דהמן, לפי שאמותיכן שוין...". רש"י מתייחס רק לסיבת סמיכות אמו של המן לאמו של אברהם בגלל השם המשותף של שתיהן ולהעמידן זו מול זו, זו הטהורה וזו הטמאה, גם שמות הוריהן של אמהות אלו מבטאות את הניגוד בין הטהרה לטומאה: כרנבו - כרים מצאן טהורים, עורבתא - עורב טמא. אך עדיין נשאלת השאלה למה הקדים אמו של דוד לאמו של שמשון? נראה שבגלל יחוסו של דוד לבועז, ככתוב בסוף מגילת רות, ולדעת חז"ל אבצן מבית לחם הוא בועז¹⁸ וזה הוזכר בספר שופטים הרבה לפני שמשון¹⁹, לכן הוקדם דוד מצאצאי בועז, מה עוד שלדעת הגמרא בועז ומנוח אביו של שמשון חיו באותו זמן: "אעז רבה בר רב הונא אפר רב: פאה ועשרים ושתים בשתאות עשה בועז לבניו... וככלן לא זיפן את פנוח"²⁰.

18. עפ"י בבא בתרא צא ע"א.

19. אבצן מבית לחם - שופי י"ב ח"י ואילו שמשון - שם י"ג כד-י"ז לא.

20. ואולי בשל סיבה נוספת, עריכתית. מכיון שלגבי שמשון מזכיר לא רק את שם אמו אלא גם שם אחותו מה שלא עשה כן לגבי הקודמים, לכן הוזכר את שמשון בסוף.

2. ברכות נד ע"ב

"אפר רב יהודה אפר רב ארבעה צריכין להודות: יורדי היס, הולכי מדברות, ופני שהיה חולה ונתרפא, ופני שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. יורדי היס פנלן? דכתוב: 'יורדי היס באניות... הפה ראו פעשי ה' ואופר: 'ויעמד רוח סערה יעלו שפיע ירדו תהופות' ואופר: 'ויצעקו אל ה' בצר להם פפצוקותיהם ויצואם', ואופר: יקם סערה לדמפה", ואופר: וישפחו כי ישחקו, ואופר: 'יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם' (תהלים ק"ז כג-לא) הולכי מדברות פנלן? דכתוב: 'תעו בדבר בישיעון דרך עיר עושב לא עצאו ויצעקו אל ה' וידרכם בדרך ישרה... יודו לה' חסדו' (תהלים ק"ז ד-ח) פי שחולה ונתרפא - דכתוב: 'אוילים פדרך פשעם ופגעונותיהם יתענו כל אוכל תתעב נפשם וגו' ויצעקו אל ה' בצר להם וגו' ישלח דברו וירפאם וגו' יודו לה' חסדו' (תהלים ק"ז יז-כא)

פי שהיה חבוש בבית האסורים, פנלן? דכתוב: 'יושבי חושך וצלפות וגו' כי הפרו אפרי אל וגו', ואופר: 'ויכנע בעמל לבם וגו', ואופר: 'ויצעקו אל ה' בצר להם', ואופר: 'ויצאם מחושך וצלפות', ואופר: 'יודו לה' חסדו' (תהלים ק"ז י-טז):"

בהקבילנו את הסדר במאמר זה לעומת הסדר במזמור ק"ז בתהלים, נמצא:

במאמר	במזמור
יורדי היס	הולכי מדברות
הולכי מדברות	חבוש בבית האסורים
חולה ונתרפא	חולה ונתרפא
חבוש בבית האסורים	יורדי היס

אכן התוספות מעירים על אי סדר זה:

"ארבעה צריכין להודות יורדי היס וכו'. ובתהלים לא חשיב כזה הסדר, אלא חשיב: הולכי המדבר ראשון, דקרא נקט סדר המסוכנים יותר תחלה, וגמרא נקט המצויין תחלה".

כלומר, המזמור מונה לפי הדרגתיות מן המסוכן ביותר לפחות מסוכן ואילו בעל המאמר מונה ג"כ ע"ד ההדרגתיות, אך באופן אחר מן המצוי ביותר לפחות מצוי. לא כן סובר רב האי גאון בשם הערוך ולדעתו ההדרגתיות הפוכה היא: במקרא - עפ"י השכיחות ובמאמר לפי הקרוב לסכנה²¹.

ובכן, לפי רב האי, הסדר במזמור לפי השכיחות:

"דהולכי דרכים ומדברות הרבה מצויין... ואחריהן מי שהיה חבוש בבית האסורים דמעטי מנהון והרבה מצויין אפילו על אכרגא וטקסא... ובתריהון מי שהיה חולה ונתרפא דמעטי מן מאן דמיח בשין לשלטונא ושכיחין נמי טובא. ובתריהון - יורדי היס דמעטיין

21. עיין בשולי הגיליון לברכות נד ע"ב, וכן בתוספות במסי שבת ב ע"א, ד"ה: "יציאות".

מן כולהון. ושמעתא סידרה לפום הקרובים לסכנה: יורדי הים טפי קרובים לסכנה, דבחד רגעא אובדין, ובתרהון - הולכי מדברות טועים ולא משכחי מאכל, ולא משקה וקרובין למיתה יותר מן החיים, ובתרהון - מי שהיה חולה ונתרפא אפ"י חושש בראשו ואפילו חושש בגרונו²².

על ההסברים ההפוכים בין התוספות לרב האי בשם הערוך, עמד בעל ה"פרישה"²³ על הטור או"ח, סימן ריט, א:

"ואפשר ליישב לומר שהתוסי סבירא להו אעפ"י שיורדי הים והולכי מדברות הם בסכנה גדולה, מכל מקום מאחר שאם נמלטים ועלו ליבשה או הגיעו לישוב אז לא היה סובל שום צער כלל, משום הכי אינם נחשבים סכנה כל כך כמו חולה וחבוש, דאף אם נתרפא או יצא מ"מ היה סובל צער ויסורין. וסברת רב האי דסבירא ליה מאחר שרוב חולי לרפואה ורוב חבושים יוצאים, הלכך אינם מסוכנים כל כך כמו יורדי הים והולכי מדברות".

ובכן, בין לסברת התוספות ובין לסברת רב האי, הסדר נקבע בתלמוד, הרבה פעמים עפ"י השכיחות, השכיח יותר נשנה תחלה, כפי שהביאו בעלי התוספות במס' שבת, ב ע"א: "יציאות השבת שתיים שהן ארבע... ורבינו תם מפרש דדבר ההווה רגיל התלמוד לשנות תחילה. וכן במס' בב"ק ב ע"א: "השור והבור והמבעה וההבער". ולא נקט כסדר הפרשה. וכן מפרש רב האי גבי ארבעה צריכים להודות, בפרק הרואה (ברכות נד:) דלא נקט התלמוד כסדר הפסוק²⁴.

22. ראה: ערוך השלם, "ארבעי", חלק א', עמ' 270.

23. "הפרישה והדרישה" הנו חיבור על ארבעה טורים של ר' יעקב בעל הטורים. "פרישה ודרישה" נתחבר ע"י הרב יהושע פלק כ"ץ. כמו"כ חיבר סמ"ע (ספר מאיר עינים) על השולחן ערוך חושן משפט. חי: 1555-1614. תלמידים של המהרש"ל ורמ"א.

24. בשו"ע או"ח, ריט, א, נמנו הארבעה דברים כסדר בתלמוד. הרמב"ם, הלכות ברכות, פ"י, ה"ח: "ארבעה צריכין להודות: חולה שנתרפא וחבוש שיצא מבית האסורים ויורדי הים כשעלו והולכי דרכים כשיגיעו לישוב...". סדר זה מתאים אולי לשכיחות הסכנה בימיו של הרמב"ם.

לדעת ר' יעקב ריישר, בעל "עיון יעקב" אי הסדר בגמרא בניגוד לסדר במזמור כדי ללמד שכולם שקולים הם ואין להודות על אחד יותר מחבירו אף שאחד מסוכן או מצוי יותר, אפילו הכי חייב להודות עליהם בשווה".

מזמור ק"ז נאמר לפי עדות הספרדים ובני המזרח בפסח, חג יציאת מצרים. והסדר בו, לענין, הוא עפ"י הסדר של יוצאי מצרים: (1) הלכו במדבר (שמי י"ג כ-כא), (2) חבושים כאלו בכלא - "סגר עליהם המדבר" (שמי י"ד ג), (3) מחלת עבדותם בראותם את פרעה רודף אחריהם: "טוב לנו עבד את מצרים..." (י"ד י-יב). (4) קריעת ים סוף (י"ד כט).

3. יומא נב ע"ב

"אסי בן יהודה אומר: חפץ מקראות בתורה אין להם הכרע: שאת, פסקדים, פחר, אזור, וקס".

טרם ההכרעות התחביריות שנעשו ע"י בעלי הטעמים במקרא²⁵, קובע התנא איסי בן יהודה שיש חמשה מקראות שאין הכרע מבחינת פיסוקם, וממילא למשמעות תכנם. תיבות אלו מצויות בפסוקים הבאים:

א. בראשית ד ז: "הלא אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ..." השאלה היא אם המלה "שאת" שייכת מבחינת תחבירות, למשפט הקודם או למשפט הבא ומזה נגזרות המשמעויות שלה: (א) יסולח (ב) לשאת את החטא כמשא. **ב. שמות כ"ה לד:** "ובמנורה ארבעה גביעים משקדים כפתוריה ופרחיה". השאלה אם "משקדים" היא המשך למשפט הראשון בפסוק והכוונה היא שהגביעים הם המשקדים או שייכת למשפט הבא ומשמעותו יהיה כפתוריה ופרחיה הם המשקדים.

ג. שמות י"ז ט: "...וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב..." האם המלה "מחר" משתייכת לראשית הפסוק "הלחם בעמלק מחר" או "מחר אנכי נצב על ראש הגבעה" אך צא הלחם בעמלק כבר היום.

ד. בראשית מ"ט ז-ח: "...וברצונם עקרו שור ארור אפם כי עז ועברתם..." האם המלה "ארור" הינה לואי של שור - "שור ארור" שכוונתו בסמיכות שור של כנען הארור (רש"י ביומא), או "ארור אפם כי עז..." וזוהי נזיפה לשמעון ולוי שיהיה אפם, כעסם ארור.

ה. דברים ל"א טז: "הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה..." האם המלה "וקם" שייכת למשפט הקודם: "שוכב עם אבותיך וקם" ומכאן לתחיית המתים מן התורה, או "וקם העם הזה וזנה"²⁶. על סדר זה שאינו לפי סדר המקראות הקשו שם בתוספות: "שאת משקדים מחר ארור וקם" תימה הוא דלא נקטינהו כסדר שהן כתובים בתורה והכי הוה ליה למימר: שאת, ארור, מחר, משקדים וקם?!

התוספות נשארו בתימה זו ללא תשובה.

תימה זו יישב ר' מאיר קיש, "בעל דרך המלך"²⁷ באמרו שהסדר בתלמוד הוא עפ"י מיון לקבוצות, כאשר שני הראשונים "שאת" "משקדים", הסבירות לשייך אותם למשפטים הקודמים יותר הגיונית, שני האחרונים, "ארור" ו "קם"

25. ראה ריטב"א למקור זה.

26. על הניתוחים התחביריים של שלושת המקראות הראשונים, ראה אצל שי קוגוט, המקרא בין טעמים לפרשנות, ירושלים, תשנ"ו, עפ"י סדר המקראות בבחינת: "שאת" - עמ" 34-35: "משקדים עמ" 36-35: "מחר" עמ" 34:

27. "דרך המלך" חידושים על מסכת פסחים, ביצה, מועד קטן, יומא, ראש השנה, מגילה, תענית וסוכה, פרג, תקפ"ד.

הסבירות לשייך אותם למשפטים הבאים אחריהם יותר הגיונית, ואילו באמצע שובץ "מחר" כי הסבירות לשיוכו התחבירי נוטה לכאן ולכאן. זהו איפוא הגיון מתודי. מבנה מתודי בכוון אחר, כותבת לובה חרל"פ במאמרה: "הברייתא של איסי בן יהודה על המקראות שאין להם הכרע"²⁸ ולדעתה, הסדר בברייתא מבוסס על הדרגתיות, מן הקל אל הכבד, מהמקרה הקל להכרעה עד לאחרון שהוא קשה להכרעה, כאשר שני היבטים פרשניים משמשים בסיס להכרעה פרשנית, הצד התחבירי והקשיים הלשוניים. הקשה להכרעה נובע מכך ששתי מסורות הקריאה שוות ערך ומכאן הקושי.

4. בבא קמא ב ע"א

"ארבעה אבות נזיקין: השור, הבור, הפנעה וההבער..."

רש"י מעיר: "כסדר שהן כתובין בפרשה סידרין כמזנה, דפרשה ראשונה נאמרה כשור, שניה כבור" נזקי השור הם בשלשה אופנים: קרן, רגל, שן. אם הכוונה לנזקי קרן - נגיחה, אכן, כדברי רש"י שור קודם בפרשת משפטים לבור אך אם נזק השור המובא בתחילת המשנה כוונתו לרגל, אין זה לפי במקראות, כקושית התוספות וכתשובתם:

"ואע"ג דלמאן דאמר "יתנא שור - לרגלו", לא הוי כסדר הפרשה, דרגל נפקא לן מ"ושלח את בעירה" דכתיב בתר בור²⁹, מכל מקום שם שור כתיב קודם בפרשה דהיינו נגיחה דקרן. דברים אלו אמורים לגבי הסדר של שור ובור. ומה עם השנים האחרים, "מבעה והבער"? מהו מבעה? יש האומר מבעה זה השן ויש האומר מבעה - זה אדם המזיק. גם כאן מעירים בעלי התוספות: "ולמאן דאמר מבעה - זה אדם, אע"ג דלבתר הבערה כתיב בפרשת אמור "מכה בהמה ישלמנה"³⁰, דהיינו אדם דאזיק שור - לא חש לשנותו כסדר הפרשה לפי שרחוק כל כך, ושנאו כסדר "לא הרי" דסיפא שמבעה קודם להבער. ורבינו תם פרש דשם אדם כתיב בפרשה קודם: כי יגנוב איש שור, והוא אחד מאבות נזיקין דקתני בברייתא בגמרא."

לפי"ז ניתן לומר שכל ארבעת אבות הנזיקין מנויין כסדר המקראות (רבינו תם) מי בפירוש ומי ברמז: (א) השור - שמי כ"א כח-לב; (ב) הבור - שמי כ"א לג-לד; (ג) המבעה - (1) השן - שמי כ"ב ד; (2) אדם - שמי כ"א לז-כב א-ב (רמז לנזקי גניבה); (ד) הבער - שמי כ"ב ה.

28. שנתון "מים מדליו" של מכללת ליפשיץ, ירושלים, עמ' 139-147.

29. שור-קרן, ראה: שמי כ"א כח-לב; רגל: בשמי כ"ב ד.

30. ויקי כ"ד יח. ואילו נזקי אש קדמו בשמי כ"ב ה-ו.

או לדעה ראשונה בתוספות, מכיון שנוקי אדם בבהמה הוזכרו רחוק, בחומש ויקרא כ"ד, שובץ "המבעה" במקום השלישי ולא אחרון וזאת עפ"י המשך "לא הרי" מבעה להבער³¹.

כוון אחר להבנת הסדר במשנה הוא עפ"י דרך המצוי, השכיחות של הנזקים, וכך כותב הרשב"א:

"נראה דלא קפיד תנא בסידורן, אלא אדרבא תני להו על דרך המצוי, ונוקי שור מצויין יותר מנוקי אדם, שהשור שדיברה בו משנתינו היינו מועד ודרכו להזיק, כדאיתא בגמרא (בב"ק ד.) ואדם אין דרכו להזיק, דלא משכח ליה בגמרא בישן בלחוד והדר תני בור שהוא מצוי קצת ולא כניזקי השור, שאף הבהמות דרכן להתבונן בדרכים שלא יפילו עצמן באחת הבורות, ואח"כ תני האדם שאינו מצוי כל שהוא ניעור, וכ"ש שידליק גדישו של חבריו."

ג. הקונטקסט גורם לאי הסדר ברשימה

1. עירובין נג ע"א

"בערות המכפלה. רב ושמואל. חד אמר שני בתים זה לפני כזה, וחד אמר בית ועליה על גביו...
"ויהי בימי אמרפל". רב ושמואל חד אמר: נפרוד שצו ולעה נקרא שצו אמרפל? שאמר זה הפיל את אברהם אבינו לתוך כבשן האש, וחד אמר: אמרפל שצו ולעה נקרא שצו נפרוד? שהפיר את כל העולם כולו בעלכותו עליו. "ויקם מלך חדש על מצרים" רב ושמואל חד אמר: חדש מצט וחד אמר: שנתחדשו גזירותיו."

בזו אחר זו הובאו כאן שלש מחלוקות בין רב ושמואל:

- א. מערת המכפלה ב. אמרפל - נימרוד ג. מלך חדש.
- ואין זה סידרם בתורה אלא: א. ויהי בימי אמרפל (ברי י"ד)
- ב. מערת המכפלה (ברי כ"ג)
- ג. ויקם מלך חדש (שמי א')

למה איפוא הקדים דיון במשמעות "מערת המכפלה" לפני מלחמת ארבעת המלכים בחמשה?

31. וכתב רש"י: "לא הרי השור כהרי המבעה... ולהכי נקט ברישא "כהרי המבעה" ולא נקט להו כסדר: "לא הרי השור כהרי הבור", משום דתו לא הוי מצי ליתני: "לא זה זה שיש בהן רוח חיים", דהא בור אין בו רוח חיים, ועוד טעמא אחרינא: דהא רבותא אשמעינן שאע"ג שיש לשניהם רוח חיים לא נפיק חד מחבריה...".

תשובה לשאלה זו נבין כשנראה את מחלוקתם הקודמת לרשימה זו במשמעות האטימולוגית של לשון המשנה: "כיצד מעברים את הערים". מהו "מעברין"? האם מלשון עיבור כמו אשה מעוברת, או בחילופי ההיגויים ע-א ומשמעותה "מאבדים", מלשון אבד - אבדים, חלק מהגוף. מכיון שחלקו במשמעות אטימולוגית במלה הכתובה במשנה המשיכו במחלוקת דומה במשמעות המילים "מערת המכפלה" ולאחריו אמרפל ומלך חדש.

2. סנהדרין קג ע"ב

"תנו רבנן, פנשה היה שונה חמישים וחמישה פנים בתורת כוהנים, כנגד שני פלכותו, אחאב - שפונים וחמישה, ירבעם - פאה ושלישה" שאלה היא מדוע ברייתא זו מונה את שלשת המלכים הללו לא לפי סדרם והרי הסדר הוא הפוך: ירבעם, אחאב ומנשה? אלא יש לזכור שהדיון בגמרא אודות מלכים אלו מתבסס על דברי המשנה³². "שלישה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא. שלישה: פלכיס: ירבעם, אחאב ופנשה. ר' יהודה אומר: פנשה יש לו חלק לעולם הבא...". הגמרא בדיוניה על כל אחד ואחד משלשת המלכים האלו אכן התחילה בירבעם³³ המשיכה באחאב³⁴ ואח"כ במנשה³⁵. ומכיון שבמנשה היא עוסקת, הובאה ברייתא זו על עיסוקם בתורת כהנים "ומההוא דסליק, ההוא מפרש ברישא".

ד. אי הסדר נובע ממחלוקת באשר לזמנו של החורג בסדר

1. עירובין כא ע"א

"אפר רב חסדא: דריש פרי בר פרי: פאי דכתוב 'לכל תכלה ראיתי קץ רחבה פצוותך פאוד' (תהלים קי"ט צו)? דבר זה אפרו דוד ולא פירשו, אפרו איוב ולא פירשו, אפרו יחזקאל ולא פירשו עד שבא זכריה בן עדו ופרשו...". מה מקומו של איוב אחרי דוד? לפי הגמי במסי בבא בתרא טו, קיימות דעות שונות באשר לזמנו של איוב ונמנו שם תשע סברות: בימי משה, בימי מרגלים, לא היה ולא נברא, מעולי גולה, בימי שפוט השופטים, בימי אחשורוש, בימי מלכת שבא, בימי כשדים, בימי יעקב ונשא את דינה³⁶.

32. סנהי צ ע"א.

33. סנהי קא ע"ב - קב ע"א.

34. סנהי קב ע"ב.

35. סנהי קב ע"ב - קג ואילך.

36. בירושלמי סוטה כה ע"ב נאמרו דעות לגבי זמנו של איוב. בימי אברהם, בימי יעקב, בימי השבטים, בירידתן למצרים היה ובעלייתן מת, מעבדי פרעה היה, בימי שפוט השופטים, בימי מלכת שבא, בימי כשדים, בימי אחשורוש, מעולי גולה, וראה עוד לזמנו של איוב: ב"ר נ"ז ד: ילק"ש ב"י כ"ב, רמז ק"ב. ילק"ש איוב א' רמז תתצ"א.

דברי רב חסדא ששיבץ את איוב אחרי דוד אינם מוקשים כי יתכן וסובר הוא שאיוב היה בימי שלמה ומלכת שבא והדברים סדורים כרונולוגית.

2. תענית פרק ד, משנה ו'

"חמישה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמישה בתשעה באב: בשבעה עשר בתמוז: נשתברו הלוחות, ונטל התמיד, והבקעה העיר, ושרף אפוסטופוס את התורה, והעמיד עלם בהיכל בתשעה באב: נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר..."

סדר הדברים הן בי"ז בתמוז והן בטי' באב תלוי בקביעת זמנו של כל אירוע כי במשנה חלק מהדברים סתום הוא.

ננסה לקבוע את זמן האירועים בי"ז בתמוז:

א. נשתברו הלוחות. לאחר מתן תורה בסיני במדבר.

ב. בטל התמיד. הגמי בתענית כח ע"ב קובעת שזו מסורת שהתמיד בוטל בי"ז בתמוז. אך מתי היה הדבר, באיזו סיטואציה היסטורית? לפי הירושלמי כג ע"א, הדבר היה בימי בית שני:

"וא"ר לוי: אף בימי פלכות הרשעה הזאת, היו פלשלין שתי קופות של זהב והיו פעלין להם שני גדיים ובסוף שלשלו להם שתי קופות של זהב והעלו להם שני חזירים. לא הספיקו להגיע לפחציות החופה עד שנעץ החזיר וקפץ פארץ ישראל פ' פרסה. באותה שעה גרפו העוונות ונטל התמיד וחרב הבית"³⁷.

המונח "מלכות הרשעה" מיוחס בתלמוד למלכות רומי³⁸ ומלכות זו שלטה על ישראל בסוף בית שני והיא שהחריבה את המקדש השני.

סיפור דומה לזה מספר התלמוד ביחס למלחמת הורקנוס ואריסטובול, שני בניה של המלכה שלומציון³⁹.

לדעת הרמב"ם "ובטל התמיד מבית ראשון"⁴⁰

ג. והבקעה העיר. עפ"י ירמיה נ"ב ו-ז, בבית ראשון הובקעה העיר בתשעה לחודש הרביעי (תמוז) וא"כ בבית שני - בי"ז בתמוז, כדברי הגמי בתענית כח ע"ב: "אפר רבא: לא קשיא כאן בראשונה, כאן בשניה, דתנאי: בראשונה הבקעה העיר בתשעה בתמוז, בשניה בשבעה עשר בני"⁴¹.

37. וכך גם בירושלמי לברכות ל ע"א.

38. ברכות טא ע"ב: שבת טו ע"א: מט ע"א: "מלכות רומי הרשעה": קל ע"א: פסחים ק"ח ע"ב: יומא יז ע"א: סוטה יג ע"ב: גיטין נז ע"ב: בבא בתרא ס ע"ב: סנהדרין יד ע"א: עבודה זרה ח ע"ב: ט ע"א:..

39. ראה ברכות מט ע"ב: בב"ק פב ע"ב: מנחות סד ע"ב:..

40. רמב"ם הלכות תענית פ"ה ה"ב.

41. לפי המהרש"א גם בבית ראשון הובקעה העיר בי"ז בתמוז, אלא שלא יכלו לקבוע את המולד בזמן המצור וחשבו לפי שנת החמה וטעו. וכך כתוב גם בירושלמי: "והיה קלקול חשבונות" ולא כיוונו היטב את היום (ירוש' תענית כג). וזהו שראה ירמיהו: "מקל שקד אני רואה" - הם כ"א ימים שבין י"ז בתמוז לתשעה באב, וראה שם בירושלמי וכן בפירוש רש"י לירמי א יב.

ד. **שרף אפוסטומוס את התורה.** גם על אירוע זה שהיה בייז בתמוז אומרת הגמי שהוא מסורת (תענית כח ע"ב) אך מתי זה היה, באיזו תקופה? עפ"י צורת השם, אפוסטומוס הוא שם יווני או רומאי ולפי"ז הדבר אירע בימי בית שני וכדברי המאירי: "ושרף אפוסטומוס את התורה - אחד משרי היוונים היה והעמיד אפוסטומוס זה צלם בהיכל ובבית שני היה"⁴².

ה. **והעמיד צלם בהיכל.** לפי גירסא זו וכדברי המאירי, אפוסטומוס העמיד צלם בהיכל. לפי גירסא אחרת "והועמד צלם בהיכל". עפ"י אומר הירושלמי תענית כג ע"ב: "והעמיד צלם בהיכל. ואית תניא תני "הועמד". פאן דאפר הועמד - צלפו של ענשה"⁴³, פאן דאפר "העמיד" - צלפו של אפוסטומוס". אם רוצים להניח שחמשת הדברים שאירעו בייז בתמוז כתובים לפי סדרם הכרונולוגי נצטרך לומר שארבעת האירועים שנמנו אחר שבירת הלוחות היו בבית שני כפי שצינו לעיל.

האירועים בתשעה באב

- א. נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ - בחטא המרגלים במדבר.
  - ב. נחרב הבית הראשון - ע"י נבוכדנצר מלך בבל בסוף בית ראשון.
  - ג. נחרב הבית בשניה - ע"י הרומאים בראשות טיטוס הרשע.
  - ד. נלכדה ביתר - לאחר חורבן הבית השני לדעת הגמרא זוהי מסורת שנלכדה ביתר בטי' באב וזה היה במרד בר כוכבא (132-135 אח"ס).
  - ה. נחרשה העיר. עפ"י הבבלי והירושלמי, טורנוס רופוס שחיק עצמות הוא שחרש את העיר והר הבית⁴⁴.
- לפי זה הרשימה כתובה כסדרה.

ה. לסדר הפריטים יש הגיון מתודי

כללי למידה פסיכו-דידקטיים קובעים לפעמים את סדר הדברים המובאים בשימות התלמודיות, ואלה דוחים מפניהם את הסדר הכרונולוגי שלהם. בנייתו כמה מקורות בפרקים הקודמים צוינו חלק מהם. בפרק זה נצביע על כמה מהכללים הללו ששימשו מצע לסדר רשימות, פריטים או אירועים שלא לפי סדרם הכרונולוגי.

42. וכך גם כתב רבינו עובדיה מדרטנורא.

43. ופירש רש"י לבבלי תענית כח ע"ב: "והועמד צלם בהיכל - שהעמידו מנשה, כדמפרש בתרום ירושלמי, בפרשת השמים כסאי (ישעי' ס"ו).

44. בבלי תענית כט ע"א וירושלמי תענית כה ע"ב.

טורנוס רופוס הוא הנציב הרומי טיניאוס רופוס שמשל ביהודה בזמן מרד בר כוכבא והשתתף בדיכוי המרד באכזריות רבה ולכן כינהו "טורנוס" טירן, עריץ הוא שגזר להרוג את ר' עקיבא.

א. הסדר בא עפ"י קבוצות שיוך בעלות מכנה משותף

1. ברכות נד ע"א

"ת"ר. החאה מעברות הים ומעברות הירדן, מעברות נחלי ארנון, אבני אלגביש
במורד בית חורון ואבן שביקש לזרוק עוג על ישראל, ואבן שישב עליה
מישה בשעה שעשה יהושע פלחמה בעמלק, ואשתו של לוט, וחופת יריחו
שנבלעה במקומה – על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני הפקוס".

סדר האירועים הללו מבחינה כרונולוגית צריך להיות:

- (א) אשתו של לוט (בראשית י"ט כו)
- (ב) מעברות הים - קריעת ים סוף (שמות י"ד טו-לא)
- (ג) אבן שישב עליה משה במלחמת עמלק (שמות י"ז ח-טו)
- (ד) מעברות נחל ארנון (במדבר כ"א יג-טו)
- (ה) אבן שביקש עוג לזרוק על ישראל - מסורת תלמודית וזה היה בימי משה
(במדבר כ"א לב-לה)
- (ו) מעברות הירדן - בימי יהושע (יהושע ג', טז-יז)
- (ז) נפילת חומת יריחו (יהושע ו', טז-כ)
- (ח) אבני אלגביש במורד בית חורון (יהושע י' יא)

מדוע בגמרא לא הובאו הדברים כסדר המקראי? אין זה כי אם הנושא
המשותף הוא שהנחה את הבאת הדברים כפי שהובאו בתלמוד: תחילה נסים
הקשורים ל"מעברות": הים, הירדן וארנון, אח"כ נסים הקשורים באבנים: אבני
אלגביש בימי יהושע שתחילתן במכת הברד במצרים שלא הושלם בה הנס ולכן
איזכור נס זה בראש נסי האבנים⁴⁵, אח"כ אבן שביקש עוג להשליך על ישראל.
שני נסים אלה הם נסי צבור המוניים ולאחריהם באה אבן של משה שישב עליה
במלחמת עמלק שאינה נס אלא לסייע למשה, לשבת עליה. בתום הקבוצות באו
נסים בודדים לפי הסדר: אשת לוט וחומת יריחו.

2. בבא בתרא יז

"ת"ר. שבעה לא שלט בהן רפה ותולעה, ואלו הן: אברהם יצחק ויעקב,

מישה אהרון ופרים, ובנימין בן יעקב".

למרות שבנימין בן יעקב צריך לבוא לפני שלושת האחים משה אהרון ופרים,
אך הסדר נקבע עפ"י קבוצות שיוך בהעדפה לקדימות של הרבים, של קבוצות:
קבוצה א': אברהם יצחק ויעקב, קבוצה ב': שלושת האחים בן עמרם ולבסוף
היחיד - בנימין.

45. ראה בתנחומא ובשמו"ר לשמות ט' כג-כד. והובאו הדברים במהרש"א.

3. ערכין טו ע"א

"א"ר יהודה: עשר נסיונות נסו אבותינו את המקום בעדבר, ואלו הן: שנים בים ושנים בפנים, ב' כפן, ב' בשלו, אחד בעגל ואחד בעדבר פאן".
 ב' בים - היו בירידה שאמרו "המבלי אין קברים במצרים" ובעלייתם מהים אמרו: כשם שאנו עולים מצד אחד כך עולים המצרים מצד אחר. ב' במים - במרה ובדפידים. ב' במן - אל תצאו ואל תותירו והם יצאו והותירו.
 ב' בשלו - בשליו הראשון כמסופר בפ' בשלח, והשליו השני בפרשת בהעלותך. כאן הוזכרו הנסיונות לפי קבוצות בעלות מכנה משותף" ים, מים, מן, שליו ולבסוף הוזכרו הנסיונות הבודדים, חטא העגל וחטא המרגלים, סידור זה עפ"י קבוצות שיוך מיישב את הקושי הכרונולוגי, שהרי הסדר בתורה הוא: ב' בים סוף (שמי י"ד), מרה (שמי ט"ו כג-כו), שליו הראשון (שמי ט"ז יג); ב' במן (שמי, ט"ז יח-כז), המים בדפידים (שמי י"ז), העגל (שמי ל"ב), שליו שני (במדי י"א), המרגלים (במי י"ג-י"ד).

4. סוטה ט ע"א-ע"ב

"...שכל הנותן עינו בפה שאינו שלו, פה שפבקש אין נותנן לו ופה שבידו נוטלין היפנו וכן פצינו בנחש הקדפוני... וכן פצינו בקין, וקורח, ובלעם, ודואג, ואחיתופל, וגחזי, ואבשלום, ואדוניהו, ועוזיהו, והפן שנתנו עיניהם בפה שאינו ראוי להם, פה שביקשו לא ניתן להם, ופה שבידם נטלוהו פהם".

הרשימה ברובה כתובה לפי הסדר מלבד גיחזי שמוקם לפני אבשלום ואדוניהו, וראוי היה לשבצו לפני עוזיהו, כי בימי אלישע הנביא היה: על קושי זה משיב בעל ספר בן יהוידע⁴⁶ מכיון שבלעם, דואג, אחיתופל וגחזי נמנו כאלו שאין להם חלק לעוה"ב לכן נמנו ביחד⁴⁷.

5. תענית ד ע"א

"שלישה שאלו שלא כהוגן, לשנים השיבוס כהוגן, לאחד השיבוהו שלא כהוגן, ואלו הן: אליעזר עבד אברהם ושאלו בן קיש ויפתח הגלעדי".
 מקור זה עשה את המיון הקבוצתי עפ"י שלו שהשיבוס כהוגן לבין היחיד שלא השיבוהו כהוגן. ומכאן הסדר הזה ולא הסדר הכרונולוגי: אליעזר, יפתח ושאלו.

46. מחברו ר' יוסף חיים מבגדד (הוא הבן איש חי). "בן יהוידע" הוא ביאורים על האגדות על מסי ברכות, סדר מועד וסדר נשים, הודפס בירושלים, תרנ"ח-תרס"ד.

47. וכן נמנו יחד גם בסנהי צ עא. וכן באבוד"י פרק מא. וכן בתנחומא, מצורע, פרק א' ובמדרש תהלים, מזמור ה'.

6. סוטה י' ע"א

"ת"ר. חמישה נבראו בעין דוגמא של פעלה וכלן לקו בהן. שמשון בכוחו, שאול בצוארו, אבשלום בשערו, צדקיה בעינו, אסא ברגליו..."⁴⁸

מבחינה כרונולוגית היה צריך להקדים את אסא לפני צדקיהו! יש להניח שהזכיר את הארבעה הראשונים כקבוצה בעלת מכנה משותף אחד והוא שכל "דוגמתם"⁴⁹ (דברים שנתעלו בהם לתפארת ביחס לשאר בני אדם) מצויים באזור הראש ומשם עבר לחלק התחתון, ברגליו ודוגמתו באסא⁵⁰.

ב. הסדר בא עפ"י הדרגתיות

כבר הובאו לעיל מקורות אחדים בהם סדר הדברים בא עפ"י סדר מדורג עפ"י שכיחות, דרגות קושי, מן הקרוב אל הרחוק וכדו'. כך בירושלמי סד ע"ב - הרוח שלא במשקל⁵¹, וכן ברכות נד ע"ב - ארבעה הצריכין להודות⁵², וכן בבבא קמא ב' ע"א - ארבעה אבות נזיקין⁵³. ונוסיף עוד:

בבא מציעא פו:

"אפר ר' תנחום בר חנילאי: לעולם אל ישנה אדם מן הפנהג, שהרי עשה עלה לפרוס ולא אכל לחם, פלאכי השרת ירדו לפטה ואכלו לחם".

למרות שהסדר בתורה הוא הפוך, תחילה ירדו מלאכי השרת לאברהם ואכלו (בי יח) ואח"כ משה עלה למרום במתן תורה ולא אכל לחם ארבעים יום וארבעים לילה, אך הגמי הקדימה את המיוחס לבן אדם, לבן תמותה כי בהדרכה ובהנחיית האדם עוסקת הגמרא, ודוגמא מן המלאכים אינה ראויה לבן אדם כל כך. וכך הוא הסדר גם בב"ר מ"ח יד:

"עלת לקרתא הלך בניפוסיה. לפעלה שאין אכילה ושתייה. עלה פשה לפרוס ולא אכל, שנאמר (דב' ט): 'ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי', אבל לפטה שיש אכילה ושתייה - והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו'. וכי אוכלין היו? אלא נראין כאוכלין".

48. כך הסדר גם בילק"ש לשופי ט"ז, רמז ע"א.

49. ראה עוד: פסחים נד ע"א וכן בילק"ש לבראשית פרק א, רמז ה.

50. מקומות נוספים בהם הסדר נקבע עפ"י קבוצות שיוך, ראה לעיל: פרק ב', דוגמא 2. פרק ג דוגמא 1; פרק ג, דוגמא 3.

51. לעיל פרק א, חלק ב-1.

52. לעיל פרק ב-2.

53. לעיל פרק ב-4.

ג. הסדר נקבע עפ"י עקרונות למידה תבניתיים

הכוונה כאן לעקרונות למידה פסיכו-מיתודיים בנוסף לקודמים המקילים על הלמידה ועל הזכרון, כגון: "מההוא דסליק, ההוא מפרש ברישא"⁵⁴, "פתח באשרי וסיים באשרי"⁵⁵.

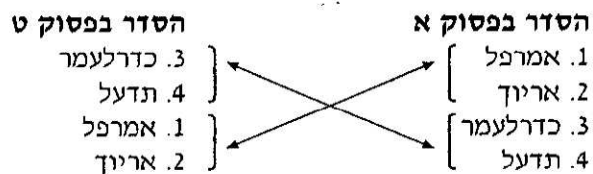
1) "מההוא דסליק, ההוא מפרש ברישא"

לעיל הצבענו על סדר דברים המתחשב בכלל זה, בירושלמי לברכות סד ע"ב⁵⁶ וכן ביבמות סב ע"א לעמת שבת פז⁵⁷. כלל מיתודי זה נמצא גם בשימות נשנות במקרא ובווריאנטים שונים:

א. בראשית י"ד: א, ט:

פסוק א': "ויהי בימי אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר כדרלעומר מלך עילם ותדעל מלך גוים"

פסוק ט': "את כדרלעומר מלך עילם ותדעל מלך גוים ואמרפל מלך שנער ואריוך מלך אלסר..."⁵⁸

ב. במדבר כ"ז א - במדבר ל"ו יא

כ"ז א: ותקרבנה בנות צלפחד... ואלה שמות בנותיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה⁵⁹.

ל"ו יא: ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים⁶⁰.

54. התלמוד משתמש בכלל זה כמה פעמים בסוגיות הקשורות לסדר של איזכור פרטים: נדרים ב ע"ב; ג ע"א; נזיר ב ע"א; ב ע"ב; ושם הובאו דוגמאות רבות.

55. ראה ברכות י" ע"א ושם בתוספות אמרו "דלאו דוקא התיבה 'אשרי' אלא חתימה מעין פתיחה כמו 'יתהלה' שפתח ב'יתהלה' וסיים ב, 'תהלה' - תהלת ה' ידבר פי', וכן הרבה פרשיות שמתחילות בהללויה ומסיימות בהללויה".

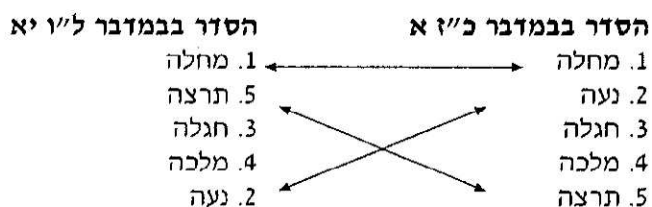
56. לעיל פרק א', חלק ב-1.

57. לעיל פרק א', חלק ב-3.

58. פרשנינו הבחינו בסדר זה ופרשו מה שפרשו. ראה "העמק דבר" לנצי"ב לפסוקים א', ט' בפרק י"ד בבראשית; רש"י לפסוק ד'.

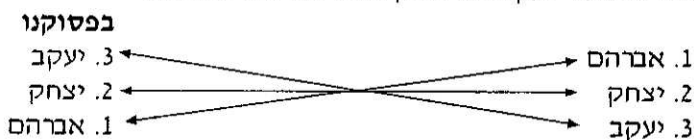
59. וכך הסדר גם במדי כ"ו לג וביהושע י"ז ג.

60. פרשנינו הבחינו בסדר זה ופרשו מה שפרשו. ראה: רש"י לבמי ל"ו יא, העמק דבר לבמי כ"ז ב; ראבי"ע לבמי ל"ו יא; רבינו בחיי.

ג. ויקרא כ"ו מב:

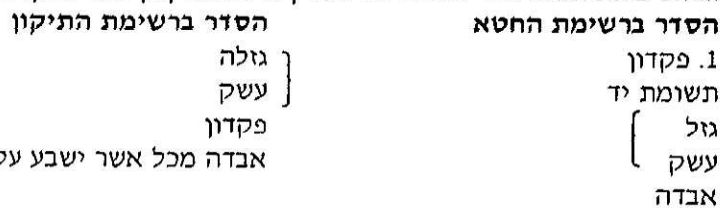
"וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר..."
סדר זה הפוך לסדר המקובל בכל התנ"ך⁶¹ ומונה את האבות מהסוף אל ההתחלה מהצעיר יעקב אל יצחק אביו ואל אברהם סבו.

ד. ויקרא ה כא-כג

ה' כא-כב: "...וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת-יד או בגזל או עשק את עמיתו. או מצא אבדה וכחש..."

ה' כג: "...והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק או את הפקדון אשר הפקד אתו..."

ברשימת התיקון וההשבה מוזכרים במפורש ארבעה פריטים מרשימת החטא וההכחשה אך, כדברי הגמרא בבבא מציעא מח ע"א: "על אשר ישבע עליו – לרבות תשומת יד להשבון"⁶² ומכאן שכל פריטי הרשימה נשנים אך בסדר אחר. אם נפרק לקבוצות נמצא:

61. ב-25 מקומות הוזכרו האבות כסדרם בתנ"ך ועל חילוף ביקי כ"ו מב, ראה: רש"י, ראב"ע, רבינו בחיי ועוד.

62. כך פרש גם ר' יוסף בכור שור. ועל חילוף הסדר, ראה רבינו בחיי לפסוק כד וכן רש"י הירש וכן העמק דבר "לנציב" לפסוק כג.

ה. שמות כ"ה י' ואילך - שמות מ' יז ואילך
 רשימת המשכן וכליו מובאות בחומש שמות שמונה פעמים⁶³. בהשוותנו את
 הרשימה בצווי לעומת הרשימה בביצוע⁶⁴ אנו מוצאים שינויים בסדר, כך:

שמות כ"ה י' ואילך	שמות מ' יז ואילך
1. ארון	1. משכן
2. שלחן	2. ארון
3. מנורה	3. שלחן
4. משכן	4. מנורה
5. מזבח הנחושת (העולה)	5. מזבח הזהב - הקטורת
6. חצר המשכן	6. מזבח העולה הנחושת
7. מזבח הקטורת	7. כיור
8. כיור	8. חצר

בחלקנו את הפריטים לקבוצה של זוגות נמצא זוגות שמסודרים לפי סדרם
 וזוגות שבאו בצורה כיאסטית, כך:

(2) "פתח באשרי וסיים באשרי"

ברכות נה ע"ב

"האי פאן דחזא חלפא ולא ידע פאי חזא, ליקום קפי כהני בעידנא דפרסי
 ידייהו, וליפא הכי: רבש"ע, אני שלך וחלופותי שלך. חלוס חלפתי ואיני
 יודע פה הוא, בין שחלפתי אני לעצמי ובין שחלפנו לי חברי, ובין שחלפתי
 על אחריס, אם טובים הם - חזקם ואפעם כחלופותי של יוסף, ואם צריכים
 רפואה - רפאם כפי פרה ע"י פשה רבנו, וכפרים מצרעתה, וכחוקיה פחליו,
 וכפי ירחו ע"י אלישע..."

63. שמי כ"ה; שמי ל'ן שמות ל"א; שמי ל"ה; שמי ל"ו-ל"ח; שמי ל"ט, שמי מ' (2). מלבד שמי כ"ה
 י' ואילך שבא שם הצווי. בכל הרשימות הסדר כמו בביצוע בשמי מ.
 64 על ריבוי החזרות הללו עמדו פרשנו, ראה: אברבנאל לפרשת ויקהל ולפרשת פקודי; רמב"ן
 לשמי ל"ה ה; ל"ו ח; אור החיים לשמי ל"ו ח; הרלב"ג ועוד.
 על "החזרות" ראה נ' לייבוזיץ, עיונים בספר שמות, פרשיות ויקהל-פקודי, ירושלים, תשי"ל,
 עמ' 453-461.

סוגי החלומות הם שנים, טובים ורעים. חלומות יוסף הם הדוגמא לכך ולכן הרואה חלום ולא יודע מה ראה יבקש בעת נשיאת כפיים בברכת כהנים: "אם טובים הם - חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף", אך אם רעים הם וצריכים רפואה, יבקש שהקב"ה ירפאם כבמקרים בהם היתה רפואה למצבים הזקוקים בהם לרפואה. סדר הדברים במקור זה הוא: מי מרה, מרים מצרעתה, חזקיהו מחליו ומי יריחו.

ואין כאן סדר כרונולוגי, שהרי נס מי יריחו קדם לרפואתו של חזקיהו! אלא כאן יבוא לעזרתנו הכלל של "פתח נאשרי וסיים נאשרי" ובמקרה דמן פתח במים וסיים במים: מי מרה... מי יריחו. חשיבות המים ורפואתם היא מעל לכל לאדם ומכאן התבנית הפותחת והמסיימת⁶⁵.

סיכום

במאמר זה טופלו כעשרים וחמשה מקורות מן התלמוד המכילים רשימה של אישים, פסוקים, פרשיות, אירועים שלא באו לפי סדרם הכרונולוגי או סדרם במקרא. השתדלנו למיין מקורות אלה לפי כמה הנחות שהנחו את בעלי מאמרים בחריגה מהסדר הכרונולוגי.

בחלק קטן מהמקורות הללו, דן התלמוד בעצמו בהציגו את בעיית אי הסדר וניתנו תשובותיו, בחלק אחר של המקורות, עסקו רש"י ובעיקר בעלי התוספות, ובחלק אחר של המקורות הסברנו את אי סדרם הכרונולוגי של הפרטים ע"י הסברים ספרותיים ופסיכו דידיקטיים, כמו: השפעת הקונטקסט, כתיבת הפרטים לפי שיוכם המשותף, סידורם עפ"י דירוגים שונים: שכיחות, סיכון, מן הקרוב אל הרחוק וכד', כללים מיתודיים תבניתיים: כיאזמוס, פתיחה וסיום דומים. במאמרנו, הצבענו על המבנה הכיאסטי גם בסידור רשימות בתורה⁶⁶.

בחלק אחר של המקורות עימתנו נוסחאות ממקורות אחרים המביאים אותה רשימה לפי סדר כרונולוגי של הפרטים המרכיבים אותה, ומכאן אולי יש להסיק על תיקון הגירסא שפרטיה לא באו בה לפי סדרם.

65. בטור או"ח סימן ק"ל סדר הדברים אחר: "...ואם צריכים רפואה, רפאם כמי-מרה ע"י משה וכמי יריחו ע"י אלישע וכמרים מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכחזקיהו מחליו" כאן הוסמכו שני נסי המים תחילה כקבוצת שיוך ואח"כ הנסים האחרים. ויש סידורי תפלה המביאים רשימה זו לפי סדר, ואחרים שהסדר בהם שונה מאלו המצויינים לעיל, כמו סדר, נוסח ספרד, במוסף לשלש רגלים: "...ואם צריכים רפואה רפאם כחזקיהו מלך יהודה מחליו וכמרים הנביאה מצרעתה, וכנעמן מצרעתו, וכמי מרה ע"י משה רבינו וכמי יריחו על אלישע: תחילה בני אדם שנרפאו, בהיררכיה מהחשוב יותר אל הפחות חשוב ואח"כ שני נסי המים. 66. על התקבולות הכיאסטיות שהיא תופעה ידועה בשירה המקראית ראה למשל, ג' ברין ו"י הופמן, "לשימוש הכיאזמוס במקרא", ספר זיידל, החברה לחקר המקרא, ירושלים, תשכ"ב, עמ' 280-289 ושם צויינה בבליוגרפיה. מי זיידל זכה לגלות את הכלל שלפיו ערוכות המקבילות במקרא בין ספרים ובין נביאים, ואלה דבריו: "והנני להעיר את הקורא על תופעה מעניינת שעמדתי עליה - תהלה לאל - אגב דרכי בעבודתי זו, והיא: סדר של "כיאזמוס" בהקבלה. הנביא המשתמש במליצות פסוק המרחף לנגד עיניו, משתמש בהן בסדר הפוך, מקדים את המליצה המאוחרת באותו פסוק ומאחר את המוקדמת". על כך, ראה: מי זיידל, חקרי מקרא, ירושלים, תשל"ח, במקבילות בין ספר ישעיה לספר תהלים, ומליצות ספר משלי בפי ישעיה.